

מבט על, גיליון 288, 23 באוקטובר 2011

היום שלאחר הנסיגה האמריקאית מעיראק

יואל גוז'נסקי

ממשלת עיראק התקשתה, בשל מגוון האינטרסים שהיא מייצגת, להגיע לנוסחה שתאפשר נוכחות אמריקאית לאחר הראשון בינואר 2012. היא סירבה להעניק לכוחות האמריקאיות חסינות מפני העמדה לדין, למרות שראשי הצבא העיראקי תמכו בהמשך הנוכחות כדי "להעמיד את עיראק על רגליה". ראשי שתי המדינות הכריזו, כי הנסיגה תתבצע כמתוכנן ועד חג המולד לא יישארו כוחות אמריקאיים בעיראק. אל-מלכי יוכל להכריז כעת על סוף "הכיבוש" ואילו אובמה - כי עמד בהבטחתו, שנתן עוד כמועמד לנשיאות, כי יוציא את אחרון החיילים מעיראק. זאת, במנותק מהתפתחות תהליכי הדמוקרטיזציה, מהמתחים האתניים או מהגברת ההשפעה האיראנית.

עד כה, פינוי הכוחות הצבאיים האמריקאיים מינואר 2009 (140,000 חיילים) ועד היום (40,000 חיילים) היה קשור בעיקר לרצון הנשיא אובמה לפרוע התחייבות פוליטית שנתן. לרשותו היום טיעון נוסף: הכלכלה האמריקאית המקרטעת והקושי לממן את הוצאות המלחמה (עלות החזקת חייל אמריקאי בעיראק היא מליון דולר בממוצע בשנה). עד כה המציאות בשטח מגלה תמונה עגומה: למרות שהוצאו כטריליון דולר במלחמה וקרוב ל-4500 חיילים אמריקאיים הרוגים, הצבא העיראקי אינו אוכף את מרותו בכל שטחי המדינה ומרבית הכוח מופקד על ביטחון פנים. בנוסף, נאמנותם של כוחות הביטחון נגזרת לא פחות, אולי יותר, מהשיוך השבטי והעדתי שלהם וחלקם הפכו לזרוע של ראש הממשלה (שעדיין שומר בידיו את תיקי הביטחון) המשתמש בהם לחיסול חשבוניות פוליטיים.

קשה לראות כיצד נוכחות של כמה אלפי חיילים בתפקידי הדרכה ואימון – כפי שביקש בתחילה הממשל האמריקאי – הייתה תורמת למיצוב עיראק כבלם לאיראן אם נוכחות מאסיבית יותר לא סייעה בכך. כך או כך, עבור שכנותיה הערביות של עיראק, ובראשן סעודיה, נראה הדבר לא פחות מאשר "נטישת" עיראק והותרת הזירה לאיראן. ואכן בתקופה האחרונה אנו מקבלים הצצה מדאיגה לעתיד עיראק. איראן החלה לחוש ביטחון רב יותר והיא מעמיקה, לצד טורקיה, את הפעילות הצבאית שלה בתוך השטח הריבוני העיראקי, חשה נוח יותר לאתגר את ספינות הצי החמישי במפרץ ומליציות הזוכות לתמיכתה, כמו "גדודי חזבאללה" אף יורות, לראשונה, קטיושות לעבר כווית.

כבר כעת איראן היא הכוח החיצוני לו ההשפעה הגדולה ביותר בעיראק. עדות לכך ניתן לראות בהבעת התמיכה העיראקית במחאה השיעית בבחריין, בהידוק הקשרים הכלכליים עם איראן, בתמיכה הפוליטית והכלכלית שעיראק, כפי הנראה, מעניקה לאסד, ואף בעמידת עיראק לצד איראן במאבקה באופ"ק מול סעודיה. במקביל, שכנותיה הערביות של עיראק מסרבות לקחת חלק פעיל יותר במאבק על צביונה העתידי. הגדולה והחשובה שבהן, סעודיה, נהגה כך לאחר שתמיכתה באיגוד עלאווי לא הניבה פירות, ומשכה ידה מהזירה הפוליטית העיראקית מתוך הבנה שממשלת עיראק מזוהה לחלוטין עם איראן.

החשש שהנסיגה האמריקאית תגביר את "תאבונה" של איראן להעמיק את התערבותה בענייניה של עיראק כדי שזו "תתיישר" עם האינטרסים שלה, לא משולל יסוד. בהקשר זה, בחודשים האחרונים רבו הדיווחים על ניסיון איראני לבסס ציר איראני-עיראקי-סורי חדש אולי כמשקל נגד לניסיון הסעודי להוביל ברית סונית-מונרכית. מעורבותה של איראן בעיראק מונעת מראייתה בעיראק מרחב השפעה טבעי שלה. היא מוזנת הן מהחשש מפני דמותה העתידית של המדינה העיראקית והן מהשאיפה להגמוניה במרחב, בהבינה שעיראק היא נדבך חשוב בדרך להשגת מטרה זאת. האירועים האחרונים בסוריה עלולים לחזק מגמה זו. ערעור אפשרי של משטר אסד ועליית שלטון בעל גוון סוני, עלול גם הוא להביא להגברת מעורבותה של איראן בעיראק, הפעם כדי "לפצות" על אובדן בן הברית.

ככלל, יעדי המדיניות של איראן בעיראק כוללים ניסיון להשתמש בעיראק כפלטפורמה להגברת השפעתה במרחב, מניעת צמיחה של איום מכיוונה והגבלת ההשפעה האמריקאית שם. איראן חשה פטרונות כלפי שכנתה ממערב ורואה את מעורבותה בתחומה כדבר טבעי. מגמתה של איראן בטווח הקצר היא להחליש את השלטון המרכזי בבגדאד כדי שיקל עליה להשפיע עליו ובטווח הארוך – כדי לסכל התפתחות של דגם מתחרה: מדינה שיעית חילונית ומתונה, עם סממנים דמוקרטיים. מה שישפיע יותר מכל על מדיניותה בהקשר זה הוא עתיד הקשר האמריקאי-עיראקי.

המתח בין "ההבטחה" של אובמה להחזיר את כל הכוחות הביתה, במיוחד כאשר ארצות הברית נכנסת לשנת בחירות, לבין הצורך להבטיח כי עיראק תוכל להגן על עצמה, מעצמה ומשכנותיה, עשוי להיפתר – בראיית הצדדים – על-ידי נוכחות ושמירה של כוח אמריקאי "אזרחי". השארה של כמה אלפי אנשי חילות ביטחון פרטיות, שיוכלו לפעול מתוך בסיסים "עיראקיים", עשויה להקל על אל-מלכ ואובמה מפני ביקורת מבית ולמלא מקצת מהואקום שיווצר עם יציאת הכוחות. על אותם אנשי ביטחון, בסיוע נאט"ו, יוטל בין השאר לסייע לאבטח את הגבולות הפרוצים, המים הטריטוריאליים והמרחב האווירי העיראקי כמו גם להדריך את אנשי הצבא העיראקים על האמל"ח האמריקאי, מטנקי "אברהמס" ועד מטוסי ה-F-16, שהם רכשו.

במקביל יתוגברו כנראה הכוחות האמריקאים בכווית, במענה לצרכים מבצעיים אפשריים שיתעוררו בעיראק ובמפרץ. פינוי הכוחות האמריקאים ישאיר את המליציות השיעיות בעיראק דוגמת "גדודי חזבאללה", שהגבירו בחודשים האחרונים את התקפותיהם על הכוחות האמריקאים, "ללא מטרות" לפגיעה, ויאפשר לאמריקאים להרתיע ביתר אמינות את איראן, כאשר כוחותיה חופשיים מפגיעה אפשרית. נסיגה מלאה גם תאפשר לעיראקים להתמקד בהשפעה האיראנית השלילית במדינה בהיעדר "כיבוש" אחר.

החשש שהשארת כוח אזרחי קטן האמון על "אימון וציד" יביא לשחיקת ההישגים, הצנועים, שהושגו בשנים האחרונות אינו לגמרי מוצדק משום שגם כוח גדול יותר יתקשה להוות משקל נגד משמעותי לחשיבות של עיראק עבור איראן וליכולתה להשפיע על המתרחש בה באמצעים "קשים" ו"רכים". גם כוח צבאי אמריקאי גדול יותר לא ישפר את המציאות הכלכלית, הפוליטית והחברתית במדינה: התשתיות במדינה במצב רעוע, השחיתות פשתה בכל תחומי החיים, לחלק גדול מהאוכלוסייה אין גישה למים נקיים ולחשמל ורמת הביטחון האישי עדיין נמוכה – מה שמביא למחאה ציבורית גוברת. אם זו תתעצם וה"אביב הערבי" יגיע במלוא עוצמתו לעיראק, איאד עלאווי, שיעי חילוני שמרבית תומכיו סונים, עשוי בעתיד לקבל הזדמנות נוספת מהבוחר, צעד שכשלעצמו יחליש מקצת מן ההשפעה האיראנית.

הוויכוח על אופי וגודל הכוח שיוותר לבסוף בעיראק לא יוכרע לאור רמת ההתקדמות בבניית מוסדות המדינה, הצבא בראשם, או הצרכים המבצעיים המיידיים, אלא לאור היכולת הפוליטית בארצות הברית ובעיראק לקבלו. כך או כך, החלשה נוספת בדימוי העוצמה האמריקאי, שמוזן לא רק על ידי הנסיגה מעיראק אך מועצם על-ידה, הוא תהליך עם השלכות מסוכנות, אולי בלתי הפיכות. יש שירחיקו לכת ויאמרו כי הוא מסמל יותר מכל את סיום התפקיד האמריקאי, בצורתו הנוכחית, במזרח התיכון. לאחר כמעט תשע שנים היעדים האמריקאים הכוללים עיראק כדמוקרטיה מתפקדת, בעלת ברית של ארצות הברית לשנים לבוא וכזו המשמשת בלם לעוצמתה של איראן, נראים קשים להשגה יותר מתמיד.